

Förord

Tobaksförebyggande arbete är ständigt aktuellt. Skadeverkningarna till följd av tobaksanvändning är välkända. För att nå de nationella målen om minskat tobaksbruk och minskade skador till följd av tobak behövs många olika typer av insatser på nationell, regional och lokal nivå. Regeringen har tagit ett brett grepp om tobaksfrågan och diskuterar bland annat införandet av fler rökfria miljöer som en åtgärd för att nå ett helt rökfritt Sverige.

En tobaksfri skoltid är en viktig åtgärd för att aktivt arbeta med att barn inte börjar röka eller åtminstone skjuter upp sin eventuella debut. Skolgårdar har varit en lagstadgad rökfri miljö sedan 1994. Skolan, lokalt förebyggande arbete och tillsynen över rökfria miljöer ligger inom kommunens ansvar. Länsstyrelsernas roll är att stödja kommunernas arbete med ANDT-förebyggande arbete och tillsyn enligt tobakslagen. För att kunna erbjuda stöd inom just rökfria skolgårdar behövs en lägesbild.

I denna rapport har vi gjort nedslag på ett urval av länets skolgårdar för att kartlägga i vilken utsträckning rökning förekommer. Kartläggningen har genomförts inom ramen för Länsstyrelsens regeringsuppdrag om förstärkt tillsyn enligt alkohol- och tobakslagen. Den finansieras via särskilda medel från Folkhälsomyndigheten. Syftet med kartläggningen har varit att få en uppfattning om förekomsten av rökning på länets skolgårdar samt om hur skolorna informerar om rökförbudet.

Observationsbesöken har visat oss både goda och mindre goda exempel på hur lagen om rökförbud efterföljs av skolorna. Med denna rapport vill vi ge kommunerna i länet råd och stöd, bland annat om vilka verktyg som finns för att arbeta med tobaksfrågan i skolmiljön. Verktygen är många. Förutom att informera om dessa vill vi också bjuda in kommunerna och skolorna till samtal för att resonera om hur man kan uppnå målen om rökfria ungdomar och minskade skador på grund av tobaksbruk.

Peter Huotila
Samhällsutvecklingsdirektör
Chef samhällsutvecklingsenheten

Sammanfattning

År 1994 tillkom lagen om rökfria skolgårdar i Sverige i syfte att skydda barn och ungdomar från tobakens hälsoskadliga effekter. Ändå anger majoriteten av elever på grund- och gymnasieskolor i Uppsala län att tobaksrökning förekommer på deras skolgård. I utvecklingen av framgångsrika tobaksförebyggande insatser finns skäl att undersöka hur förekomsten av tobaksrökning ser ut på länets skolgårdar.

Länsstyrelsen i Uppsala har därför under våren 2015 genomfört observationsbesök på 41 grund- och gymnasieskolor i länets alla kommuner. Vid varje besök ifylldes ett observationsprotokoll med frågor om förekomst av tobak, om skolorna informerar om gällande rökförbud och om det finns tecken på vilseledande budskap gällande förbudet. Resultatet visar att tobaksrökning på skolgården förekommer på 24 % av de observerade grundskolorna samt på 75 % av gymnasieskolorna. Cigarettfimpar i olika omfattning visar emellertid att tobaksrökning förekommer på alla skolgårdar utom en grundskola. Om det sker under eller efter skoltid går inte att fastställa på de skolor där inga personer observerades röka. Oavsett är det en överträdelse av tobakslagens bestämmelser, eftersom rökförbudet gäller dygnet runt. Gymnasieskolorna är bättre på att informera om gällande rökförbud jämfört med grundskolorna, men har också i större omfattning sådant som vilseleder förbudet. På fyra gymnasieskolor konstaterades rökrutor, vilket enligt tobakslagen är förbjudet.

Resultatet visar på många brister i det tobaksförebyggande arbetet, dels eftersom tobaksrökning förekommer på flera av länets skolgårdar, dels hur flera skolor uppvisar vilseledande budskap. Skolorna behöver som första åtgärd tydliggöra sin roll som tobaksfri verksamhet genom att informera om rökförbudet samt avlägsna sådant som vilseleder det. För att nå målet om tobaksfria skolgårdar rekommenderas alla skolor ha en policy som beskriver hur skolorna ska arbeta förebyggande mot tobak. I utformandet av en tobakspolicy kan skolläningen använda sig av Folkhälsomyndighetens nationella strategi för rökfria skolgårdar.

Innehållsförteckning

Varför behövs tobaksförebyggande arbete i skolan?	1
Tobakskonventionen	1
Nationella ANDT-strategin	2
Tobakslagen- en skyddslag	2
Rökfria skolgårdar.....	3
Vad vet vi om dagens ungdomar?	3
Genomförande	4
Rökning på eller i anslutning till skolgården.....	4
Andra tecken på att rökning eller annan tobaksanvändning förekommer	4
Information om rökförbudet	5
Vilseledande budskap.....	5
Resultat.....	5
Tobaksrökning på eller i anslutning till skolgården	5
Tecken på att tobaksrökning eller annan tobaksanvändning förekommer	6
Information om rökförbudet	7
Vilseledande budskap.....	8
Slutsatser	12
Tobaksanvändning på Uppsala läns grund-och gymnasieskolor	12
Brister i det tobaksförebyggande arbetet	13
Strategier för tobaksförebyggande arbete.....	14
Hur går vi vidare?	14
Referenser	15

Länsstyrelsen har regeringsuppdrag inom både ANDT-förebyggande arbete och inom tillsyn enligt alkohol- och tobakslagen. Enligt förordningen om samordning inom ANDT-området¹ ska länsstyrelsen samordna sitt förebyggande arbete med den tillsyn som länsstyrelsen ska utöva enligt alkohol- och tobakslagen. Rökfria miljöer och tobaksfria ungdomar är områden där samordning krävs. Syftet med den här kartläggningen har varit att få en uppfattning om förekomsten av rökning på länets skolgårdar samt om hur skolorna informerar om rökförbudet - frågeställningar som berör både förebyggande arbete och tillsyn. Den här kartläggningen avser att ligga till grund för fortsatt preventivt arbete med rökfria miljöer på skolgårdar i Uppsala län.

Varför behövs tobaksförebyggande arbete i skolan?

Tobaksbrukets konsekvenser för hälsan är idag ett av vår tids största folkhälsoproblem. Tobaksrökning ligger på fjärde plats, före både alkohol och narkotika, av de riskfaktorer som beräknas orsaka störst sjukdomsburda i Sverige.² Sedan mitten av 1980-talet har tobaksbruket minskat i Sverige som en följd av bland annat ny lagstiftning för rökfria miljöer och höjda tobaksskatter.³

Trots det dör omkring 12 000 personer i sviterna av cigarettanvändning och runt 100 000 personer insjuknar i rökrelaterade sjukdomar varje år.⁴ Tobaksanvändning bidrar även till, förutom kostnader i mänsklig hälsa, andra stora konsekvenser för samhället. Enbart bruket av cigaretter beräknas kosta Sverige minst 30 miljarder kronor varje år. Tobaksanvändningen är också en miljöbov i både Sverige och övriga världen, inte minst i de länder som driver tobaksodlingar.⁵

Det finns många skäl att fortsätta effektivisera det tobaksförebyggande arbetet. Genom att identifiera vad som påverkar människor att börja använda tobak ökar chanserna för att de tobaksförebyggande insatserna blir framgångsrika. De främsta faktorerna som påverkar utvecklingen av ett tobaksbruk hos allmänheten är social acceptans, tillgänglighet och pris.⁶

En viktig målgrupp i det tobaksförebyggande arbetet är barn och ungdomar. Studier visar att nio av tio personer som röker debuterar innan de fyllt 18 år.⁷ De flesta ungdomar börjar röka i ett socialt sammanhang som formar både förväntningar och attityder.⁸ Inställningen till tobaksbruk påverkas av personer i ungdomens omgivning men också av skolmiljö, reklam och samhällsklimat. För att nå målgruppen ungdomar har fyra viktiga arenor identifierats; skolan, elevhälsan, föräldrarna och fritiden. Ett framgångsrikt tobaksförebyggande arbete behöver därmed bedrivas på internationell, nationell, regional och lokal nivå.⁹

Tobakskonventionen

År 2003 antog WHO världens första folkhälsokonvention; *Världshälsoorganisationens ramkonvention om tobakskontroll*. Konventionen är ett juridiskt bindande avtal mellan länder som tillsammans

¹ Förordning om samordning inom alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet m.m. SFS 2012:606

² Agardh, Boman & Allebeck 2015

³ Folkhälsomyndigheten 2014

⁴ Socialstyrelsen 2014

⁵ Statens folkhälsoinstitut (FHI) 2011a

⁶ FHI 2011a

⁷ FHI 2011a

⁸ FHI 2010b

⁹ FHI 2010a

verkar för samma målsättning om att minska tobakens skadeverkningar för individ och samhälle. År 2005 anslöt sig Sverige till konventionen vilket innebär att politiken bör ha ett arbete inriktat på kontinuerligt och förstärkt tobaksförebyggande arbete i landet.¹⁰ Tobakskonventionen används bland annat som stöd i utvecklingen av nationella styrdokument.

Nationella ANDT-strategin

Det övergripande målet för den nationella ANDT-politiken är ”ett samhälle fritt från narkotika och dopning, med minskade medicinska och sociala skador orsakade av alkohol och med ett minskat tobaksbruk”. Strategin för att nå målsättningen består av sju långsiktiga målområden.¹¹

1. Tillgång till narkotika, dopningsmedel, alkohol och tobak ska minska.
2. Barn ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av alkohol, narkotika, dopning eller tobak.
3. Antalet barn och unga som börjar använda narkotika och dopningsmedel eller debuterar tidigt med alkohol eller tobak ska successivt minska.
4. Antalet personer som utvecklar skadligt bruk, missbruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska successivt minska.
5. Personer med missbruk eller beroende ska ha ökad tillgänglighet till vård och stöd av god kvalitet.
6. Antalet döda och skadade på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska minska.
7. En folkhälsobaserad och restriktiv syn på ANDT inom EU och

Tobakslagen- en skyddslag

Ett av målen inom svensk ANDT-politik är att skydda barn och ungdomar från tobakens hälsoskadliga effekter (Nationella ANDT-strategin, målområde 2). År 1993 stiftades Sveriges första tobakslag (1993:581). Lagen uppdaterades år 1994 och sedan dess är det förbjudet att röka på skolgårdar.

Enligt Tobakslagen 2§ är ”Rökning förbjuden i lokaler som är avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller annan verksamhet för barn eller ungdom samt på skolgårdar och på motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem.”

Lagen gäller alla som vistas inom angivna områden oavsett ålder. Det har därför ingen betydelse om personen har uppnått myndighetsålder och därmed får köpa cigaretter. Lagen gäller dygnet runt alla dagar i veckan oavsett verksamhet som bedrivs på området eller i lokalerna. Skolverksamhet avser grund- och gymnasieskola. Då rökförbudet gäller områdena och lokalerna i fråga oavsett verksamhet är tobaksrökning även förbjudet då vuxenundervisning bedrivs, under kvällsaktiviteter och vid personal- och föräldramöten etc. Rökförbudet gäller även andra verksamheter som disponerar samma lokaler eller område. Att inrätta rökrutor på skolgårdar är enligt tobakslagen förbjudet. Det är heller inte lagligt att inrätta rökrutor på någon annans mark utanför skolområdet, vilka i sådana fall skulle jämföras med skolgård.¹²

¹⁰ FHI 2009a

¹¹ Regeringskansliet (2010) En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken, Prop. 2010/11:47

¹² FHI 2009b

Rökfria skolgårdar

Skolan är en viktig arena i det tobaksförebyggande arbetet. Förutom att skydda barnen från tobakens hälsoskadliga effekter motiveras det även av att om barn och ungdomar kan avstå cigaretter upp till tjugo års ålder ökar deras chanser att de förblir tobaksfria hela livet. Det ligger i skolläroplanens ansvar att rökfria skolgårdar upprätthålls genom olika förebyggande insatser.¹³

Folkhälsomyndigheten har utformat en nationell strategi för rökfria skolgårdar, vilken kan användas som stöd och underlag för skolans utvecklande av policy för tobaksfri skoltid. Strategin handlar bland annat om vikten av att skapa medvetenhet och tydliggöra skolans roll och uppdrag i det tobaksförebyggande arbetet. Den poängterar också betydelsen av samverkan mellan olika aktörer för att skapa en gemensam attityd mot tobak. Strategin belyser även värdet av information, ökad kunskap och kompetens om tobak och tobaksförebyggande arbete samt behov av vuxennärvaro och erbjudande om tobaksavvänjning.¹⁴

Syftet med strategin är att förena och förbättra det tobaksförebyggande arbetet i skolan och genom det skapa ett ömsesidigt förhållningssätt mot tobak. För att upplysa om och tydliggöra budskapet utifrån tobakslagens bestämmelser kan skolorna till exempel sätta upp skyltar och dekaleringar som påminner om förbudet i skolan och på skolans område.¹⁵ Vilsedande budskap som exempelvis askkoppar bör undvikas. Även sådant som underlättar tobaksrökning som till exempel väderskydd och sittplatser bör inte förekomma på en skolgård.

Vad vet vi om dagens ungdomar?

Precis som landet i stort följer ungdomar i Uppsala län den positiva trenden med minskad tobaksrökning. Andelen elever som aldrig rökt cigaretter har ökat på både grundskolorna och gymnasieskolorna. År 2015 anger drygt 86 % av ungdomarna i årskurs sju, knappt 67 % i årskurs nio och drygt 45 % i årskurs två på gymnasiet att de aldrig har rökt. På grundskolorna anger 2 % i årskurs sju och drygt 5 % i årskurs nio att de dagligen röker. I årskurs två på gymnasiet anger knappt 9 % att de röker dagligen.¹⁶

En liknande trend går att se bland de elever som aldrig snusat, även om skillnaden mellan år 2011 och 2015 inte är lika stor. Trots detta finns det fortfarande ungdomar som röker och många gör det direkt på skolgårdarna oavsett förbudet. På grundskolorna uppger 69 % av eleverna i årskurs sju att de sett elever röka på skolgården minst en gång under det senaste halvåret. Motsvarande andel för årskurs nio är knappt 76 % och på gymnasieskolorna uppger omkring 93 % av eleverna i årskurs två att det förekommit elever som röker på skolgården.¹⁷

Elever som sett någon ur skolpersonalen röka på skolgården det senaste halvåret förekommer också.¹⁸ En betydande del i skolans tobaksförebyggande arbete är att skolläroplanen ser till att skolpersonalen inte röker på skolans område. Enligt tobakslagen gäller rökförbudet alla som vistas på

¹³ FHI 2011b

¹⁴ FHI 2011b

¹⁵ FHI 2011b

¹⁶ Liv och Hälsa Ung (LHU) 2015, en regional enkätstudie som genomförs vartannat år bland skolorngdomar i syfte att kartlägga livsvillkor, levnadsvanor och hälsa.

¹⁷ LHU 2015

¹⁸ LHU 2015

området och personalen är viktiga förebilder för ungdomarna.¹⁹ Dagens ungdomar är väl medvetna om cigarettökningens hälsoskadliga effekter. Undersökningar bland elever i årskurs nio och två på gymnasiet visar att riskuppfattningen bland unga när det gäller tobak är hög.²⁰ Majoriteten av dagens ungdomar vill också ha en rökfri skolmiljö.²¹

Många skolor verkar följa tobakslagen bristfälligt. Skolgårdarna är inte rökfria trots att de flesta ungdomar vill ha en rökfri skolmiljö. Det är skolledningen som har ansvaret över att skolan följer lagen om rökfria skolmiljöer. Kommunens ansvar är att kontrollera att rökfria miljöer upprätthålls på skolgårdarna.²² Länsstyrelsen är i sin tur tillsynsmyndighet över kommunernas tillsynsarbete av rökfria miljöer. De har även till uppgift att bistå kommunerna med råd och stöd för upprätthållandet av rökfria miljöer på skolorna.²³

Genomförande

Under år 2015, april och maj månad, genomfördes observationsbesök på grund- och gymnasieskolor i Uppsala län i syfte att kartlägga förekomsten av tobaksrökning på länets skolgårdar. Alla åtta kommuner i länet fick besök. Totalt 41 skolor varav 25 grundskolor²⁴ (sju fristående och 18 kommunala) och 16 gymnasieskolor (sex fristående och tio kommunala). Ambitionen var att välja minst en grundskola och en gymnasieskola per kommun. I två kommuner fanns endast grundskolor att tillgå för observationsbesöken.

Observationerna genomfördes vardagar mellan klockan 10.30 och 13.00 och varje besök varade max 30 minuter. Vid de flesta observationsbesöken togs även bilder på området, men aldrig på personer. För varje skola finns ett observationsprotokoll.²⁵ Protokollet innehåller frågor om skolgården är tydligt avgränsad och om det förekommer tobaksrökning på eller i anslutning till skolgården. Även andra tecken på att tobaksrökning eller annan tobaksanvändning på skolgården dokumenterades samt om skolan informerar om rökförbudet eller har sådant som kan vilseleda gällande rökförbud.

Rökning på eller i anslutning till skolgården

Tobaksrökning har bedömts förekomma på skolgården om någon röker innanför avgränsat skolområde alternativt om det inte finns någon tydligt avgränsad skolgård om personen står i närheten av skolbyggnaden. Rökning i anslutning till skolgården bedöms förekomma om personen står precis utanför skolgårdens gräns alternativt inom nära synhåll från skolan.

Andra tecken på att rökning eller annan tobaksanvändning förekommer

Andra tecken på att tobaksrökning eller annan tobaksanvändning har bedömts förekomma på skolgården om det finns cigarettfimpar, cigarettpaket, snusprillor eller snusdosor synligt på skolgården. Finns det ingen avgränsad skolgård baseras svaret på om det finns tecken på tobaksanvändning i nära anslutning till skolbyggnaden.

¹⁹ FHI 2011b

²⁰ Raninen & Dahlman 2014

²¹ FHI 2011 b

²² FHI 2011b

²³ FHI 2010a

²⁴ Endast grundskolor med årskurs 7-9 besöktes

²⁵ Se bilaga

Information om rökförbudet

Skolan bedöms informera om gällande rökförbud om de satt upp skyltar, dekaleringar eller på annat vis informerar tydligt om förbudet.

Vilseledande budskap

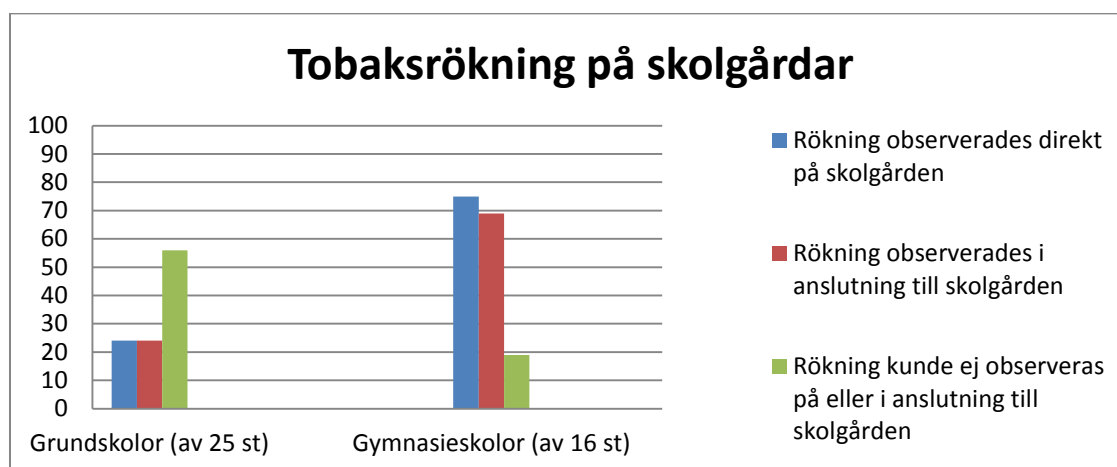
Vilseledande budskap bedöms finnas om skolan har askkoppar, rökrutor, väderskydd eller annat som kan vilseleda gällande rökförbud.

Resultat

Tobaksrökning på eller i anslutning till skolgården

Rökning på skolgårdarna förekommer på 18 av de sammanlagt 41 kartlagda skolorna, vilket direkt strider mot tobakslagens bestämmelser. Stora skillnader mellan grundskolorna och gymnasieskolorna uppmärksammades. Rökning på skolgården förefaller vara långt vanligare på gymnasieskolorna där rökning observerades på majoriteten av skolorna.

På grundskolorna är alla personer som observerades röka på skolgården elever. De flesta som observerades röka på gymnasieskolornas skolgårdar är elever, men även skolpersonal och andra personer som till synes inte tillhörde skolan, uppmärksammades röka. I anslutning till grundskolorna och gymnasieskolornas skolgårdar noterades således både elever, skolpersonal och andra personer röka.

Figur 1: Rökning på skolgården; 24 % av grundskolorna och 75 % av gymnasieskolorna. Rökning i anslutning till skolgården; 24 % av grundskolorna och 69 % av gymnasieskolorna. Rökning ej förekommande: 56 % av grundskolorna och 19 % av gymnasieskolorna.

En annan skillnad mellan grundskolorna och gymnasieskolorna är omfattningen av tobaksrökning på eller i anslutning till skolgården. På gymnasieskolorna uppfattades vanligtvis fler personer röka än på grundskolorna. Personer som röker på gymnasieskolorna står ofta grupper utspridda på flera platser på skolgården, ibland direkt utanför entrédörrar och intill "Rökning förbjudet"-skyltar. På flera gymnasieskolor observerades vuxna personer gå förbi, men ingen person noterades ingripa.

Vid de flesta grundskolor där rökning observerades uppfattades en till två elever röka på samma plats vid samma tillfälle. Vissa elever står på undanskynda platser bakom exempelvis skolbyggnader medan andra röker fullt synligt.

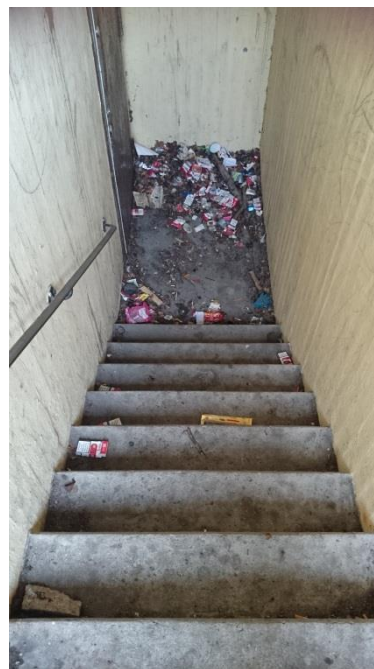
En intressant notering är att det på endast fyra gymnasieskolor inte observerades någon rökning, och alla fyra var fristående skolor. Ingen ytterligare analys har gjorts av denna iakttagelse. På grundskolorna förekom rökning på sex skolor varav en är fristående verksamhet.

Tecken på att tobaksrökning eller annan tobaksanvändning förekommer

Alla skolor utom en grundskola visar tecken på att rökning förekommer på skolgården i form av cigarettpaket och cigarettfimpar, utspritt eller i mer koncentrerade mängder på området. Frekvensen av cigarettfimpar kunde skilja sig åt mellan grund- och gymnasieskolorna.

På gymnasieskolorna uppvisar åtta av skolgårdarna väldigt mycket cigarettfimpar medan två grundskolor antyder liknande mängder. På gymnasieskolorna ligger ofta cigarettfimparna i "drivor" på öppna platser på skolgårdarna medan de på grundskolorna tenderar att ligga på mer undångömda ställen bakom exempelvis skolbyggnader.

På cirka 31 % av gymnasieskolorna och 48 % av grundskolorna uppmärksammades även tecken på annan tobaksanvändning i form av snusprillor och snusdosor.

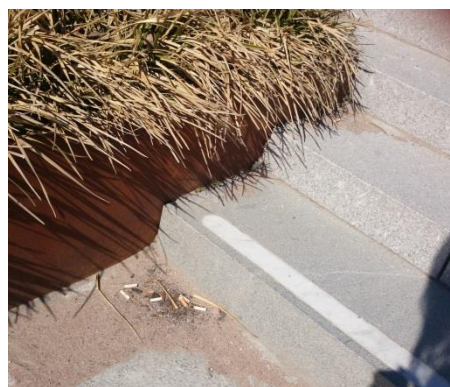
Ansamling cigarettpaket på grundskola

Tecken på att snus användning

Koncentrerad mängd cigarettfimpar på gymnasieskola

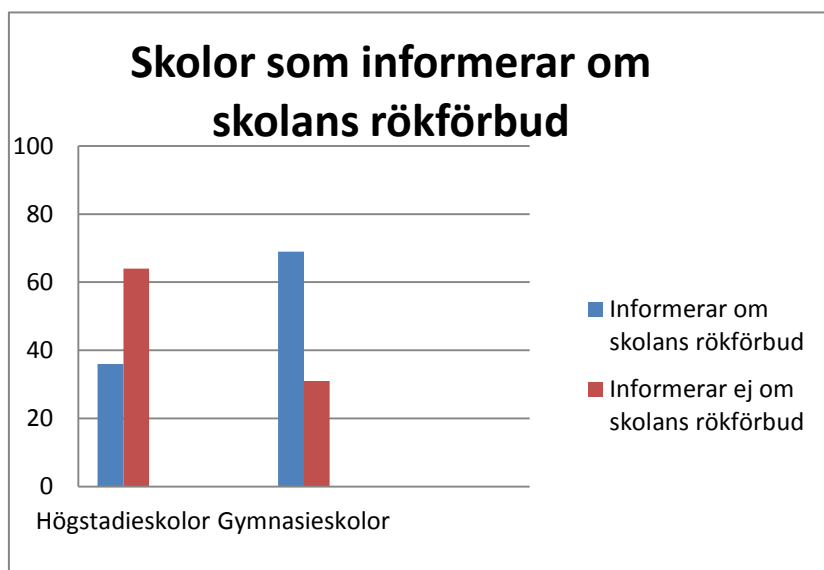

Tecken på att rökning förekommer

Information om rökförbudet

På 11 av 16 gymnasieskolor uppmärksammades dekaler och/eller skyltar på skolgården i syfte att informera om rökförbudet. Vissa skolor har fler och tydliga skyltar/dekaler med andra har enstaka och mindre synliga skyltar/dekaler. På några skolor uppmärksammades deformationerade skyltar, i några fall sådana som resulterar i anstötande budskap.

Grundskolorna är inte lika tydliga med att informera om rökförbudet. På 9 av 25 grundskolor uppmärksammades dekaler och/eller skyltar som informerar om rökförbudet på skolgården.

Figur 2: Diagrammet visar att 36 % (9 av 25) av grundskolorna och 69 % (11 av 16) av gymnasieskolorna informerar om gällande rökförbud.

Föredömlig skylt som hänvisar till Tobakslagen (1993:581)

Skola som infört tobaksfri skoltid

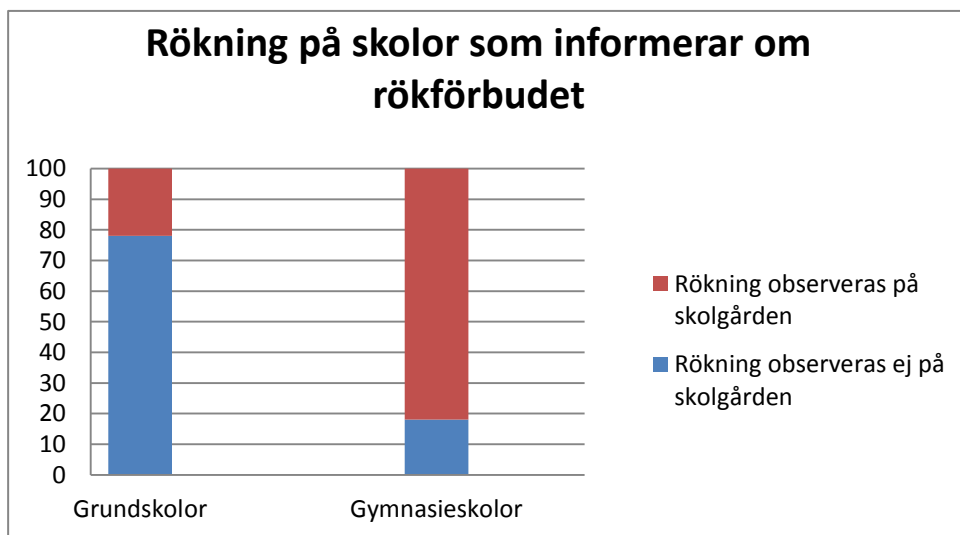

Dekal som informerar om rökförbud

Deformerad dekal

Trots att skolan, mer eller mindre tydligt, informerar om skolans rökförbud finns det personer som röker på skolgårdarna. På två av nio grundskolor som informerar om förbudet observerades elever som röker. På 9 av 11 gymnasieskolor som informerar om rökförbudet noteras både elever, skolpersonal och andra personer röka på skolgården.

Figur 3: Diagrammet visar att rökning observerades på 22 % (2 av 9) av grundskolorna och på 82% (9 av 11) gymnasieskolorna som informerade om skolans rökförbud.

Vilseledande budskap

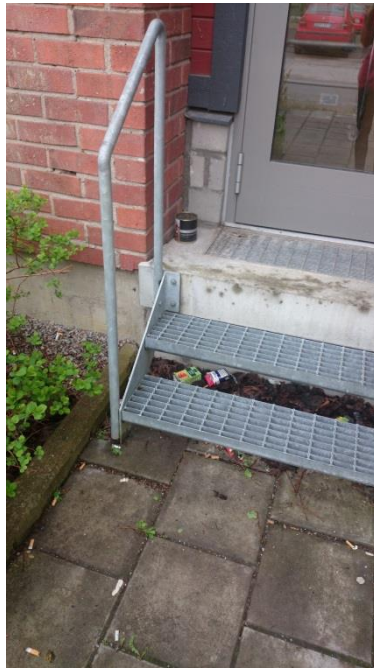
Askkoppar är vanligt förekommande på de observerade gymnasieskolorna, men förekommer även på några av grundskolorna. Askkopparnas struktur och placering skiljer sig mellan grund- och gymnasieskolorna.

De askkoppar som uppmärksammades på grundskolorna är enstaka och i form av cementrör, plåtburkar eller krukor. Alla var placerade bakom någon skolbyggnad, men de flesta i direkt anslutning till entrédörr som rimligtvis inte används av elever i första hand.

I nära anslutning till ett par grundskolor finns allmänna byggnader som till viss del används av skolans verksamhet. Utanför byggnaderna fanns askkoppar, stor mängd cigarettfimpar och vid den ena även sittplatser och väderskydd för rökare. De byggnaderna har inte räknats in i resultatet.

Vilseledande budskap

Askkoppar på grundskolor

Gymnasieskolornas askkoppar är vanligen fler i antalet och tillverkade för ändamålet. Askkopparna är mer allmänt placerade. Flera gymnasieskolor har dem till exempel belägna direkt vid skolgårdens entré. På gymnasieskolorna som har askkoppar, med undantag för två skolor, observerades personer som röker.

De personer som observerades röka på de gymnasieskolor som har askkoppar stod både intill askkopparna och på andra ställen på skolområdet. På en av grundskolorna som har en askkopp utplacerad på området uppmärksammades rökning.

Askkoppar finns på de åtta gymnasieskolor som uppvisar särskilt mycket cigarettfimpar på skolans område. Det finns ingen askkopp på de två grundskolor som uppvisar liknande mängder.

Askkoppar på gymnasieskolor

Hälften av gymnasieskolorna som har askkoppar utplacerade på skolans område har även anordnade sittplatser och/eller väderskydd för de personer som röker. En av de grundskolor som har en askkopp utplacerad på området har även sittplatser intill.

Sittplatser intill askkopp

Sittplatser och väderskydd för rökare

En av grundskolorna och sju av de gymnasieskolor som har askkoppar utplacerade på skolgården informerar även om skolområdets rökförbud. Budskapet om att skolgården ska hållas rökfri blir inte särskilt tydligt i de fallen.

På de sju gymnasieskolor som både informerar om rökförbudet och innehar askkoppar förekommer personer som röker.

Fyra gymnasieskolor har otillåtna skyltar uppsatta på skolans område vilka hänvisar rökning till särskilda platser. Skolor som hänvisar rökning till annan plats tolkas här som rökrutor.

Askkopp placerad under väderskyddande byggnad

Sittplatser intill askkopp

*"Lagen ger inte möjlighet till undantag från rökförbudet i utomhusmiljöer som är avsedda för barn- och ungdomsverksamhet. Det innebär att det inte i något fall är möjligt att inrätta rökrutor. Det är således inte möjligt att upprätta rökrutor på någon annans mark och hänvisa skoleleverna dit eftersom även detta område då kommer att jämföras med en skolgård."*²⁶

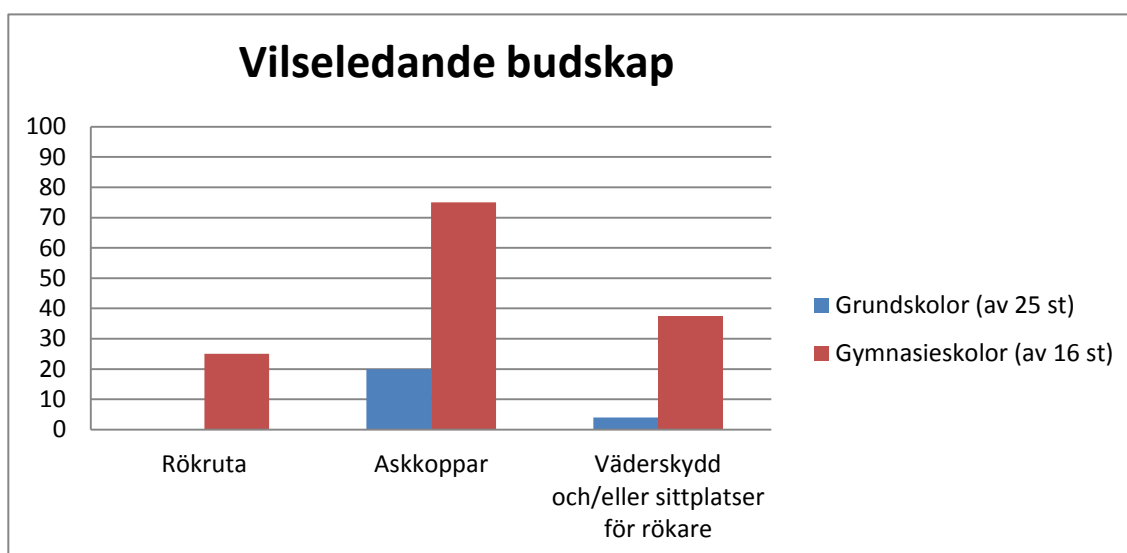
Otillåten skylt som hänvisar rökning på annan plats. Informationsblad från skolledningen som uppmanar om att fimpar och cigarettpaket ska slänga i närmaste papperskorg.

²⁶ FHI 2009b

De fyra skolgårdarna som har rökrutor har även dekaler och/eller skyltar som informerar om skolans rökförbud. Det finns även askkoppar utplacerade på skolområdet, mycket cigarettfimpar på marken samt personer som röker på skolgården. Tre av skolorna som hänvisar rökning till särskilt ställe hänvisar till väderskyddande platser.

Figur 4: Diagrammet visar att 25 % av gymnasieskolorna har rökrutor. 20 % av grundskolorna och 75 % av gymnasieskolorna har askkoppar placerade på skolans område. På 4 % av grundskolorna och knappt 38 % av gymnasieskolorna observerades väderskydd och/eller sittplatser avsedda för rökare.

Slutsatser

Tobaksanvändning på Uppsala läns grund-och gymnasieskolor

Observationsbesök på några av Uppsala läns grund-och gymnasieskolor visar att tobaksrökning förekommer på skolgårdarna vilket strider mot tobakslagen. Vid observationsbesök som varade i max 30 minuter kunde tobaksrökning på skolgården konstateras på en fjärdedel av de observerade grundskolorna samt tre fjärdedelar av gymnasieskolorna. Det bekräftar den bild eleverna själva ger i frågeundersökningar²⁷. Problemet förefaller vara störst på gymnasieskolorna. En möjlig förklaring är att fler personer dagligen röker i gymnasieåldern. En ytterligare förklaring är att det kan finnas en

²⁷ LHU 2015

skillnad i social acceptans mellan att röka på grund- och gymnasieskolorna. Eleverna på gymnasieskolorna röker synligt på skolområdet och torde antingen vara omedvetna om skolgårdens rökförbud eller ignorerar förbudet. Det kan också antas gälla vuxna personer då vi även observerat skolpersonal och andra personer röka öppet på skolgården.

Attityden till tobaksrökning uppfattas annorlunda vid några av grundskolorna. Då elever på vissa skolor röker på undanskymda platser är de troligtvis medvetna om att tobaksrökning på skolgården inte är tillåtet. Det kan också vara så att det inte anses vara ett accepterat beteende, dels i förhållande till skolans rökförbud och dess påföljder, men också till elevernas ringa ålder. Social acceptans beskrivs som en huvudsaklig påverkansfaktor i utvecklandet av tobaksbruk. Skolan som verksamhet har ansvar för att inte acceptera tobaksbruk på skolgården med hänvisning till tobakslagen. Genom att följa tobakslagens riktlinjer kan skolan påverka social acceptans och sålunda minska tobaksrökning på skolgården.

En större andel grundskolor uppvisar tecken på snus användning jämfört med gymnasieskolorna. Det är dock svårt att dra några särskilda slutsatser utifrån uppmärksammade snusprillor eller snusdosor på skolgården. Den här kartläggningen visar att även annan tobak förutom cigaretter förekommer på Uppsala läns skolgårdar. Det är något som bör finnas med i skolans arbete med tobaksförebyggande insatser.

Brister i det tobaksförebyggande arbetet

Den här kartläggningen kan inte redogöra för hur skolorna i övrigt arbetar tobaksförebyggande. Utifrån resultatet går det dock att konstatera behovet av utökade och effektiviserade åtgärder på skolorna för att nå målet om tobaksfria barn och ungdomar.

Tobaksförebyggande åtgärder som undersökts i den här kartläggningen är om skolorna informerar om rökförbudet, vilket hälften av de observerade skolorna gör. Trots det förekommer tobaksrökning på majoriteten av de skolor som informerar om rökförbudet, vilket tyder på att den formen av upplysning inte är tillräcklig för att skolgårdarna ska hållas rökfria. Flera skolor är inkonsekventa i sitt budskap om rökförbudet genom att ha sådant som vilseleder budskapet och underlättar rökning. Det underminerar budskapet om att skolgården ska hållas rökfri. Flera skolgårdar har askkoppar utplacerade på området och även här uppmärksammas stora skillnader mellan grund- och gymnasieskolor.

På gymnasieskolorna är askkopparna fler i antalet och vanligt förekommande vid bland annat skolgårdens entré. Eftersom askkoppar är ett sådant föremål som endast används av personer som röker blir det första budskapet som når en besökare att tobaksrökning är ett accepterat beteende. På några skolor där askkoppar uppmärksammas finns även sittplatser och/eller väderskydd som gör tillgängligheten lätt för personer som röker. Förutom att skolorna ger ett uttryck för ett accepterande av tobaksrökning genom att ha askkoppar, underlättar det även bruket genom att rökare har tillgång till en komfortabel plats för rökning.

På grundskolorna ger askkopparnas placering misstanke om att de snarare är till för skolpersonal eller andra vuxna personer och inte till för eleverna. Även om skolpersonal röker utan att elever ser det är det en överträdelse av lagen, eftersom askkoppens placering hänvisar tobaksrökning på skolans område. Nästan alla kommuner i länet har dessutom infört rökfri arbetstid bland annat i syfte

att skydda och stödja medarbetare att bli eller förbli rökfria.²⁸ Att avlägsna askkoppar är därför angeläget ur flera aspekter.

Ett tänkbart argument till att askkoppar fortfarande förekommer på skolorna kan vara att de vill minska nedskräpningen. Den här studien visar dock något helt annat. På åtta gymnasieskolor har uppmärksammats särskilt mycket cigarettfimpar på skolgården och alla åtta har askkoppar utplacerade. Ett annat hypotetiskt argument för att skolorna väljer att placera ut askkoppar, eller inrätta rökrutor, är att isolera personer som röker till en speciell plats. Detta förmodligen för att undvika att andra personer som inte röker utsätts negativt av tobaksröken. Baserat på den här studiens resultat håller inte heller det skälet, eftersom personerna som observerades med att röka vanligen lokaliserades på spridda platser inom skolområdet.

Strategier för tobaksförebyggande arbete

Den här kartläggningen visar att skolorna kan göra mer för att deras elever ska bli och förbli tobaksfria. Ett problem som uppmärksammats är hur flera skolor vilseleder budskapet om rökfria skolgårdar. Skolorna behöver vara tydliga i sin roll som tobaksfri verksamhet för att skolgårdarna ska bli tobaksfria. En nödvändig första åtgärd är att avlägsna sådant som vilseleder rökförbudet så som askkoppar, väderskydd, rökrutor och skyltar med vilseledande budskap. Skolledningen behöver också arbeta för att skolpersonalen är tobaksfri under arbetstid. Skolledningen kan använda sig av den nationella strategin för rökfria skolgårdar som Folkhälsomyndigheten utformat för utvecklande av tobaksförebyggande insatser på skolgårdarna.

För att undvika att elever och personal går utanför skolgården och röker kan skolan utveckla en policy om tobaksfri skoltid, för både vuxna och barn. En sådan policy medför möjligheter för skolan att kunna reglera tobaksbruk genom att vara berättigad att vidta sanktioner mot de personer som använder tobak även utanför skolans område. Det tobaksförebyggande arbetet ger bäst resultat om barn och ungdomar möter samma förhållningssätt om tobak överallt i sin omgivning. Därför är det viktigt att även föräldrar och andra personer i ungdomens omgivning inkluderas i det tobaksförebyggande arbetet. Skolledningen kan göra mycket, men inte allt. Behovet av samverkan mellan olika samhällsaktörer är nödvändigt på både lokal, regional och nationell nivå. Det är viktigt att komma ihåg att tobakslagen är en lag och inte ett alternativ. Alla aktörer måste därför ta sitt ansvar.

Hur går vi vidare?

I kombination med resultaten från den här kartläggningen är det intressant att vidare undersöka hur skolorna arbetar tobaksförebyggande. Finns det något i det tobaksförebyggande arbetet som skiljer de skolor där rökning inte förekommer alls från de skolor där rökningen är vanligt förekommande? Det är också intressant att ta reda på hur skolledningen kan effektivisera informationen om rökförbudet. Behöver tobakslagstiftningen tydliggöras på något mer sätt? Är det brister i informationen om tobakslagen som gör att lagen inte tas på allvar vid några av länets skolgårdar? Det här är frågor vi måste fortsätta arbeta med.

²⁸ Tobaksfakta (2014). Hämtad: <http://tobaksfakta.se/nyheter/rokfri-arbetstid-i-kommunerna-lan-for-lan/> [2015-06-10]

Referenser

Agardh, E., Boman, U. & Allebeck, P. (2015). Alkohol, narkotika och tobaksrökning ger stor del av sjukdomsburden: Utvecklingen i Sverige 1990–2010 kartlagd utifrån DALY-metoden. *Läkartidningen*. 2015;112:C4TH.

Folkhälsomyndigheten (2014). Tobaksbruk. (Elektronisk resurs) Tillgänglig: <http://www.folkhalsomyndigheten.se/amnesomraden/livsvillkor-och-levnadsvanor/folkhalsans-utveckling-malomraden/alkohol-narkotika-dopning-tobak-och-spel/tobaksbruk/> Hämtad: [2015-06-09]

Förordning om samordning inom alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet m.m. SFS 2012:606. Tillgänglig: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Forordning-2012606-om-samor_sfs-2012-606/ Hämtad: [2015-07-01]

Henriksson, C. (2013). *Betydelsen av föräldrars förhållande till tobak*. Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning, rapport 136.

Raninen, A. & Dahlman, N. (2014). *Ungas frågor om alkohol och droger*. Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning, rapport 145.

Regeringskansliet (2010) En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken, Prop. 2010/11:47. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/2011/01/prop.-20101147/> Hämtad [2015-06-09]

Regionförbundet (2015). Liv och hälsa ung (LHU). Tillgänglig: <http://www.regionuppsala.se/var-verksamhet/folkhalsa/liv-och-halsa-ung>. Hämtad: [2015-06-10]

Socialstyrelsen (2014). Registeruppgifter om tobaksrökningens skadeverkningar. Tillgänglig: <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19371/2014-3-4.pdf> Hämtad: [2015-06-09]

Statens folkhälsoinstitut (2009a). *Tobakskonventionen; världens första folkhälsokonvention och hur den kan stimulera det tobaksförebyggande arbetet i Sverige*. Statens folkhälsoinstitut, rapport 2009:04. Östersund.

Statens folkhälsoinstitut (2009b). *Handbok Tobakslagen*. Östersund.

Statens folkhälsoinstitut (2010a). *Tobaksfri kommun: en guide för att utveckla det tobaksförebyggande arbetet*. Statens folkhälsoinstitut, rapport 2010:10. Östersund

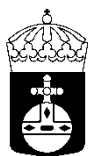
Statens folkhälsoinstitut (2010b). *Tonåringar om tobak; Vanor, kunskaper och attityder*. Statens folkhälsoinstitut, rapport 2010:20. Östersund.

Statens folkhälsoinstitut (2011a). *Målområde 11 Tobak; Kunskapsunderlag för Folkhälsopolitisk rapport 2010*. Statens folkhälsoinstitut, rapport 2011:11. Östersund.

Statens folkhälsoinstitut (2011b). *Rökfria skolgårdar och en tobaksfri skoltid; en kunskapssammanställning*. Statens folkhälsoinstitut, rapport 2011:16. Östersund.

Statens folkhälsoinstitut (2011c). *Tobak, tillsyn och tillgänglighet; en intervjustudie och systematisk litteraturöversikt om tillgänglighetsbegränsande metoder*. Statens folkhälsoinstitut, rapport 2011:21. Östersund.

Tobakslag (1993:581).

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

Observationsprotokoll – Rökfria skolgårdar

Tidpunkt för besöket

Datum	Veckodag
Tid, från – till	
Väderförhållanden:	

Observationsobjekt

Namn
Adress
Kommun /stadsdel

Verksamhet som bedrivs

☐ Högstadieskola ☐ Gymnasieskola	Förekommer det även annan skolverksamhet i lokalerna? ☐ Ja, beskriv ☐ Nej
---	---

Skolgården

Finns det en tydligt avgränsad skolgård? ☐ Ja ☐ Nej, beskriv
--

Rökning på skolgården	
Förekommer det rökning på skolgården? ☐ Ja ☐ Nej Förekommer det rökning i anslutning till skolgården? ☐ Ja ☐ Nej	Om ja, vilka röker på skolgården? ☐ Elever ☐ Skolpersonal ☐ Andra Beskriv:
Förekommer det i övrigt uppgifter om att rökning förekommer på området? ☐ Ja, beskriv ☐ Nej Förekommer det i övrigt uppgifter om att annan tobaksanvändning förekommer på området? ☐ Ja, beskriv ☐ Nej	

Förebyggande åtgärder	
Förekommer det sådant som kan vilseleda om gällande rökförbud? ☐ Ja ☐ Nej	Om ja, vad förekommer? ☐ Rökruta ☐ Askkoppar ☐ Väderskydd för rökare ☐ Annat, beskriv
Informerar skolan om gällande rökförbud på plats? ☐ Ja ☐ Nej	Om ja, på vilket sätt? ☐ Skyltar ☐ Dekaler ☐ Annat, beskriv

Observationerna gjordes av	
Namn	Namn
Underskrift	Underskrift
Bifogas foton? ☐ Ja ☐ Nej	Om ja, bilaga nr.